

Sultanova M.K., Məmmədova M.N.⁶
İNGİLİS DİLİNDƏN İCTİMAİ-SİYASİ TERMLƏRİN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ
PROSESİNDƏ QARŞIYA ÇIXAN ÇƏTİNLİKLƏR

Yaşadığımız əsrin ictimai-siyasi və coğrafi mühiti mühüm təsir amili özünü həyatın bütün sahələrində göstərir. Belə ki, bu əsrdə bütün sahələrdə, xüsusilə diplomatiya sahəsində dövlətlərarası əlaqə, bağlamaları sazış və müqavilələr keçirilən samitlər və beynəlxalq konfranslar dünyanın bir çox ölkələrində müzakirə olunur. Məhz tərcümə müxtəlifdillilik sistemlərinin bir-birini anlaması və dərk etməsi zamanı ünsiyyət prosesində vasitəçi rolunu oynayır. Daha tam əlaqə müxtəlifdillilik kommunikanıtların ünsiyyəti mətn tərcüməsi orijinala tam yaxın olan zaman yaranır.

İctimai-siyasi mühitin inkişafı ilə əlaqədar bu sahə üzrə yeni söz və terminlər yaranır və həmin leksik vahidlərin bir dildən digər dilə tərcüməsi zəruriyyəti doğur. Tərcümə zamanı tərcüməçinin qarşısına çıxan problem-nəinki tərcümə sahəsində təcrübə çatışmamazlığı, həmçinin müəyyən sahə terminologiyası ilə bağlı olur. Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkədə çoxlu sayda ölkələrin diplomatik nümayəndəlik və korpusları fəaliyyət göstərir. Bu sahədə fəaliyyət göstərən tərcüməçidən tələb olunur ki, məhz həmin sahənin terminologiyası haqqında bilik və anlayışı olsun. Əlbəttə ki, tərcüməçi təhsil aldığı zaman bütün sahələrin, terminologiyasını öyrənə bilməz. Ancaq buna baxmayaraq gələcək tərcümə sahəsi ilə məşğul olacaq tərcüməçilərə ölkənin daha aktual elm və texnika sahələrinin terminologiyasını aşıllamaq olar. Məs. *hüquq, təbib, hərbi, elmi-texniki, eləcə də diplomatiya* və s.

Termin latınca terminus sözüündəndir, mənası sərhəd, hədd, hüdud deməkdir.

Termin, elmin ayrı-ayrı sahələrində məntiqi cəhətdən dəqiq formalaşmış spesifik anlayışları ifadə edən, təkmənahhəgə daha meyl göstərən, üslubi cəhətdən neytral olan, bir neçə dildə vahid şəkildə işləən bilən söz və ya söz birləşməsidir.

Termin dəqiq olmaqla bərabər həm də qısa olmalıdır. Terminin qısalığı onun isan mənimsənilməsi, yadda saxlanması və ümumiyyətlə elmi dildə sözlə qanəət edilməsi üçün əsas şərtidir. Terminlər əməli fəaliyyətdə nə qədər çox işləmərsə, ona verilən qısalıq tələbi də bir o qədər çox əhəmiyyət kəsb edir. Hazırda elm və texnikanın sürətli inkişafı ilə məlumat mübadiləsinin həcminin genişlənməsi ilə əlaqədar olaraq, şərhin qısalığı, elmi əsərlərin yığcamlığı məsələsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Terminlərdən ibarət elmi bir dil olmasaydı, onda bütün fikirləri təqribi təsvirlərlə vermək lazım gələrdi. Məhz buna görə də terminlərin işlənilməsində və yazılışında ümumi qaydalar və vahid prinsip gözlənilməlidir.

Elmi terminlərə ehtiyatla yanaşmaq, onları yerli-yerində işlətmək tələb olunur. Çünki elmi-fikirlərin bir-birindən ayrılmasında, konkretləşməsində, anlayışların dəqiq dərk olunmasında onların əhəmiyyəti böyükdür.

Siyasət ilə bağlı söz və terminlər aşağıdakı leksik-semantik bölgülər üzrə qeyd olunmalıdır.

I. Diplomantik səlahiyyət və vəzifə adları.

Hər bir rəhbər və vəzifə adı əksər hallarda bu və ya digər təşkilatın, idarənin və s. rəhbəri, başçısı anlamında işləndiyindən həmin vəzifələrin mahiyyəti də mürəkkəb xarakter daşıyır. Ona görə də diplomatik vəzifə və rəhbərlik bildirən adları əksər hissəsi, ya mürəkkəb terminlərlə, ya da diplomatik termin - söz birləşmələri ilə ifadə olunur. Çünki hər bir vəzifəni fərgləndirmək üçün xüsusi təyin edici sözlər də işlədilir ki, bunlar da geniş şəkildə definitivləşdirilir, onlarla nominativlik məzmunu ilə yanaşı, definitiv funksiyanın da üzə çıxmasına şərait yaradır. Məs. *vəfir: a- itaqə, birinci, katib, konsul* kimi sadə terminlərin tərcüməsi çətinlik törətmir. Tərcümə olunan dildə *ambassador, attache, first secretary, consul* kimi ekvivalenti tapılara verilir.

II. Beynəlxalq təşkilat və idarələrin adları - termin söz birləşmələri şəklində qurulur və mürəkkəb quruluşlu dil vahidləri kimi ayrı-ayrı təşkilat və komitələrin adlarının dəqiq şəkildə ifadə olunmasına xidmət edir.

Beynəlxalq Volyuta Fondu - International Currency Fund,

Central Intelligence Agency - Mərkəzi Kəşfiyyət Agentliyi (CIA),

North Atlantic Treaty Organization (NATO) - Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı.

United Nations Organization (UNO) - Birləşmiş Millətlər Təşkilatı.

Bəzi ölkələrin, beynəlxalq təşkilatların adları qısalılımsız şəkildə əks etdiriləndə və həmin sözlərin açıqlanmasında geniş ifadə (deyiliş) tərzı yaranır.

USA (United States of Amerika) - Amerika Birləşmiş Ştatları UNO - (United Nations Organization) - Birləşmiş Millətlər Təşkilatı,

FBI — Federal Bureau of Investigation - Federal Tədqiqatlar Bürosu İctimai və beynəlxalq təşkilatların adlarındakı bəzi sözlər tərcümədə digər leksik vahidlərlə əvəzlənir.

The President of United Nations Organization ~ birləşməsindəki "president" internasional termin olduğu kimi deyil, "sədr" kimi tərcümə olunur.

III Beynəlxalq görüş və sazışların adları.

Bu terminlər adətən ingilis dilinə səciyyəvi olan mürəkkəb tərkibli söz birləşmələrindən ibarətdir. Bir neçə sözün eyni tərkibdə birləşərək mürəkkəb söz əmələ gətməsi geniş yayılmışdır. Belə mürəkkəb terminlər Azərbaycan dilinə tərcümə olunarkən, ayrı-ayrı söz birləşmələri ilə ifadə olunur.

The House of Representatives - Nümayəndələr Palatası PACE - Parliamentary Assembly of the Council of Europe - AŞ PA Avropa Şurası Parlament Assambleyası.

Terminoloji mətnin tərcüməsi bədii ədəbiyyatın tərcüməsi ilə müqayisədə bir sıra xüsusiyyətləri vardır ki, bu

Ba terminologiyanın xüsusiyyəti ilə əlaqəlidir.

Terminologiyanın əsas xüsusiyyəti onun dilinin xüsusi terminlərlə və qısaltmalarla zəngin olmasıdır.

Terminoloji mətndə qarşıya çıxan yeni çoxlu sayda terminlərin, hətta lüğətlərdə belə qeyd olunmayan terminlər tərcümə zamanı əsaslı çətinliklər törədir. Bu terminlərin çoxluğu dilin söz ehtiyatının qeyri-sabit, bərkətili və axıcı qatnu təşkil etməsi ilə əlaqədardır.

Tərcümənin xüsusi kommunikativ əhəmiyyəti vahidi kimi terminin adekvat tərcüməsi məsələsi mətn vahidi kimi funksional olan termin, bu mənada nəzəri və praktik əhəmiyyət kəşf edir.

Müxtəlifdillli mətnlərin tərcüməsi zamanı tərcüməsi demək olar ki, mümkün olmayan söz və ifadələrin uyğun tərcüməsi zərurətindən bu termin, yəni "ade- kvatlıq" termini yaranmışdır. Adekvat tərcümə dedikdə, anlayışın mənasının tam və ya birmənalı çatdırılması nəzərdə tutulur, yəni tərcümə olunan dildəki terminin başqa dildə eyni mənə ifadə edən sözlə əvəz olunmasıdır. Adekvat tərcümə orijinalın məzmununun mənə və üslubi xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Terminin adekvat tərcüməsinə olan tələb onun hərfi tərcüməsindən qaçınmasına kömək edir. Hərfi tərcümə bir qayda olaraq bir mənada mənfə qarşılanır. "Hərflilik" əsas fikrin mənasını korlayır, anlaşılmazlığa gətirib çıxarır. Bu xüsusi də terminə aiddir. Termin və onun ifadə etdiyi mənə ilk növbədə aid olduğu mətnin mənasını ifadə etməlidir. Bununla da, terminin adekvat tərcüməsi zamanı termin (eyni anlayışla bağlı ifadənin dil forması) və onun mənası ilə növbədə anlayışın məzmunu- nuyla müəyyən olunmalıdır.

Diplomatik terminlərin tərcüməsi zamanı aşağıdakı tərcümə üsullarına rast gəlinir:

1) terminin olduğu kimi alınması; 2) hərfi tərcümə (kalka etmə); 3) terminoloji ekvivalentin tapılması; 4) terminin təsviri tərcüməsi.

1) Mətnlə dildən alınma terminlər.

Bu zaman termin özü ya tam, ya da tərkiblərindən biri terminin sürəti kimi tərcümə olunur.

Məsələn. Diplomatic Corps - Diplomatik korpus. Diplomatic Agent - diplomatik agent, Memorandum - memorandum və s.

Misallardan gördüyü kimi, bu üsula tərcümə terminin səs və qrafik, yəni forma və məzmun uyğunluğu olduğu kimi saxlanılır. Termin olduğu kimi internasional termin olduğu halda tərcümə olunur.

Internasional termin dedikdə, tam və ya qismən ümumi semantikaya malik, orfoqrafik, yaxud fonoloji cəhətdən nəzərə çarpacaq dərəcədə yaxın olan, beynəlxalq əhəmiyyətli anlayışları ifadə edən, dünyanın əksər dillərində (o cümlədən qohum olmayan dillərdə) işləən sözlər nəzərdə tutulur.

2) Hərfi tərcümə zamanı termin və ya onun elementi sözbəsöz tərcümə olunur. Burada əvvəlki haldan fərqli olaraq, səs və qrafik uyğunluq saxlanılır.

Məsələn, Verbal Nota-Verbal Nota

Bir çox diplomatik terminlər Azərbaycan dilinin terminologiyasına rus dilindən hərfi tərcümə olunaraq keçmişdir.

3. Müqavisəli terminlər. Tərcümə zamanı tərcüməçi tərəfindən mətnin mənasının saxlanılması mütləq təmin olunmalıdır. Xüsusən də diplomatik mətnlərin tərcüməsi zamanı cümlənin dəqiq tərcüməsi mütləqdir.

4. Təsviri tərcümə. Əgər termini yuxarıda qeyd olunan üsullarla tərcümə etmək mümkün deyilsə, o zaman onun təsviri tərcüməsi ehtiyacı yaranır. Daha doğrusu termin digər dilə izahlı bir qrup sözlə çatdırılır.

Məsələn, başqa ölkə ərazisindən miniklə keçib getmək hüququ ~ transit right; vəzifəyə təyin olunmaq haqda etimadnamə - credential on the appointment to a post.

Adətən təsviri tərcümə sözbəsöz və ya olduğu kimi tərcüməyə əsaslanır. Əvvəllər izahlı şəkildə tərcümə olunan termin vaxt keçdikcə olduğu kimi, tərcümə oluna bilər. Buna görə də ikidillli terminoloji tərcümə lüğətində belə terminlərin olduğu kimi tərcüməsi ilə yanaşı onun təsviri tərcüməsi qeyd olunmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Həsən Həsənov "Müasir Azərbaycan dilinin lüksikası" Bakı -2001, səh. 215-226
2. Abbasbəyli V. Cəfərov "Diplomatiya terminləri" lüğəti. EA. Bakı -2000
3. Qasımov M.Ş. "Azərbaycan dilində terminologiyasının əsasları" Bakı -1873
4. Məmmədli N. "Terminologiya məsələləri", Bakı -1987
5. Paşayeva Mütəzəhirə. Jamalbəyli Nəlli "Focus on Newspaper". Bakı -2007
6. V.A. Korolkova, A.P. Lebedeva, L.M. Sizova "Learn to Read Papers"
7. İsmixan Rəhimov "İngiliscə-Azərbaycanca-Rusca müxtəlif siyasi lüğət" Bakı — 1965.
8. I.V. Arnold "The English Word" Moskva-1986.

Açar sözlər: terminologiya söz ehtiyatı, diplomatik, xarakterik

Key words: terminology, a vocabulary, diplomatic, characteristic

Ключевые слова: термин, словарный, состав, дипломатический, характерный

The problems of translation of social political terms in the translation process from English into Azerbaijani

Summary

The Article is devoted to the problems of translation of social political terms. Terminology is the most actively developing part of vocabulary. It is the system of terms expressing notions referring to a special field of our social, cultural life. A term is a word or a group of words expressing a notion that has a special field of usage. Terms can be classified according to their structure etymology and use.

With the development of social political sphere many political? Economic and cultural terms appear in the

language.

It is worth mentioning that one should be attentive in the process of translation of such terms. For ex. correct equivalents should be found for such diplomatic terms as "ambassador", "attache", "first secretary", "council" etc. Therefore the translator should be aware of the terminology of this field.

Трудности перевода социально политических терминов с английского на азербайджанский

Резюме

Статья посвящена проблемам перевода социально-политических терминов. Терминология является наиболее развивающейся частью словарного состава языка. Это - система терминов относящейся к специальной области нашей общественной, культурной жизни. Термин - это слово или группа слов, выражающая понятие, которое имеет свою специальную область употребления. Термины могут классифицироваться согласно их структуре, этимологии и употреблению. Большое количество политических, экономических и культурных терминов появилось с развитием социально-политической сферы. Следует отметить, что необходимо быть внимательным при переводе таких терминов. Необходимо подобрать правильный эквивалент при переводе таких дипломатических терминов как, например: «посол», «атташе», «первый секретарь», «консул» и т.д. А для этого переводчик должен быть ознакомлен терминологией этой сферы.

RƏYÇİ: dos. E.Vəliyeva